

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ФОРМУВАННІ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

В статье рассмотрены вопросы, связанные с профессиональной подготовкой учителей к работе с одаренными учащимися в условиях современной школы. Проанализировано состояние готовности учителей к осуществлению соответствующей деятельности. Предложены некоторые советы касательно организации работы с одаренными учащимися.

Ключевые слова: одаренность, признаки, учитель, подготовка, компетенция, готовность, обучения, воспитания, методы, стратегии, советы.

The article deals with issues related to the professional training of teachers for working with gifted students in the conditions of a modern school. The state of readiness of teachers for the implementation of relevant activities is analyzed. There are some tips for organizing work with gifted students.

Key words: giftedness, signs, teacher, training, competence, readiness, training, upbringing, methods, strategies, advice.

Модернізація національної освіти в Україні передбачає необхідність розвитку інтелектуального, духовного потенціалу українського народу, вихід вітчизняної науки і культури на світовий рівень. Таким чином, актуальності набуває проблема формування української еліти.

Створення умов, що забезпечуватимуть виявлення і розвиток обдарованих дітей, реалізацію їхніх потенційних можливостей, є одним із пріоритетних завдань сучасного суспільства. Необхідним заходом постає серйозна просвітницька діяльність серед учителів і батьків, спрямована на формування у них науково адекватних та сучасних уявлень про природу, методи виявлення, способи розвитку обдарованості. Складність розв'язання вказаних завдань полягає в наявності широкого спектру суперечливих підходів до вказаної проблеми, в яких важко розібратися практичним працівникам та батькам.

Таким чином, виявлення розумової обдарованості (інтелектуальної чи творчої), спеціальних здібностей у дітей, їх розвиток і реалізація є однією з актуальних проблем на сучасному етапі розвитку педагогічної теорії та практики. Обдарованість – це складне, багатогранне явище. Кожна обдарована дитина є індивідуальністю, яка потребує особливого підходу.

Під час професійної діяльності з такими дітьми виникають педагогічні та психологічні труднощі, зумовлені видами обдарованості, зокрема віковою та прихованою, варіативністю сучасної освіти, а також незначною кількістю фахівців, професійно та особистісно підготовлених до діяльності з обдарованим дітьми.

Розділ I. Педагогічні проблеми обдарованої особистості

Проблема підготовки вчителя, здатного працювати з обдарованими дітьми, а особливо питання розвитку обдарованості самого вчителя, ще недостатньо досліджені як у теоретичному, так і методичному аспектах. Це суттєво позначається на їхній практичній діяльності.

Базовий компонент професійної кваліфікації вчителів для діяльності з обдарованими дітьми містить:

а) загальну професійну педагогічну підготовку – наочні, педагогічні, психологічні та методичні знання, уміння і навички;

б) основні професійно значущі особисті якості вчителя.

Специфічний компонент професійної кваліфікації вчителів для діяльності з обдарованими дітьми утворюють:

а) педагогічні та психологічні знання, уміння та навички, що є результатом активного засвоєння психології та педагогіки обдарованості (знання про обдарованість, її види, психологічні основи, критерії і принципи виявлення; знання про психологічні особливості, їх віковий та індивідуальний розвиток; знання про особливості професійної кваліфікації фахівців для діяльності з обдарованими дітьми; знання про напрями та форми навчальної діяльності, про принципи і стратегії розроблення програм і технологій навчання; уміння та навички в сфері розроблення та реалізації методів виявлення обдарованості; вміння та навички в сфері дидактики та методики навчання обдарованих дітей з урахуванням видів та їх особливостей, контингенту та конкретних умов навчання; вміння та навички педагогічного та психологічного консультування обдарованих дітей, батьків та інших членів сім'ї);

б) професійно-особова позиція вчителів, що дає змогу не стільки успішно реалізовувати традиційний тип навчання (викладання) для обдарованих дітей, скільки успішно активізувати і розвивати дитячу обдарованість; не стільки управляти процесом навчання та контролювати його, скільки надавати тим, хто навчається, свободу в цій діяльності;

в) професійно значущі особисті якості вчителів: високий рівень розвитку пізнавальної та внутрішньої професійної мотивації, емпатії; внутрішній контроль; високе та адекватне самооцінювання; прагнення до особистісного зростання тощо [1]. Ці якості є ефективними тоді, коли підпорядковані важливі якості вчителя – «бажанню любити учнів».

Підготовка вчителів для професійної діяльності з обдарованими дітьми (її стратегія, зміст, форми і методи) повинні забезпечувати становлення і розвиток як базового, так і специфічного компонентів професійної кваліфікації. У процесі підготовки вчителів необхідно забезпечити формування не лише відповідних умінь, а й формування якостей особистості, необхідних для діяльності з обдарованими дітьми.

Специфіка такої підготовки фахівців має відповідати таким вимогам:

1) професійно-особова позиція вчителів. З урахуванням психологічних, дидактичних та інших особливостей навчання та розвитку обдарованих дітей основною вимогою до підготовки вчителів є зміна педагогічної свідомості, зокрема подолання тих стереотипів, що склалися раніше (учня, навчального процесу і себе), спілкування та поведінка (способи взаємодії) і в результаті методів навчання і виховання [5].

Діти з ознаками обдарованості вільно можуть створювати нестандартні ситуації, для розв'язання яких «учительські» стереотипи не лише марні, але шкідливі як для дитини, так і для вчителя. Однією з причин виникнення подібних ситуацій є те, що внаслідок високого темпу інтелектуального розвитку обдаровані діти (або будь-які інші) усвідомлено або неусвідомлено вимагають до себе ставлення, як до повноправного суб'єкта навчальної діяльності, спілкування тощо. Один із більш поширених стереотипів традиційної учительської свідомості полягає в тому, що учня (тому, що він учень) початково розглядають як об'єкт педагогічної дії, але не суб'єкт спільного освітнього процесу. Це означає, що працюючи з обдарованими дітьми, учитель повинен уміти вставати в позицію рефлексії до себе. Так, одним із основних психологічних принципів діяльності з дітьми є принцип «прийняття іншого», згідно з яким учитель має спочатку приймати учня як індивідуальність, з особливостями, що склалися;

2) комплексний (педагогічний, психологічний і професійно-особовий) характер освіти педагогів;

3) створення системи консультування і тренінгів. За цієї форми легко усвідомити власні проблеми, що заважають у діяльності. Вона також ефективна для формування необхідних учителю навичок самопізнання, самоконтролю, саморозвитку;

4) створення педагогічних і психологічних умов (системи факультативів, гуртків, секцій) для розвитку професійної майстерності;

5) демократизація та гуманізація всіх навчальних процедур, створення творчої та вільної атмосфери процесу навчання;

6) освітній рівень та сфера діяльності вчителів (вихователі дошкільних установ, учителі початкового ЗНЗ, учителі-практики, педагоги, що працюють в системі додаткової освіти, педагоги-дефектологи, практичні психологи, а також представники адміністрації);

7) особливості контингенту учнів (віку, стану здоров'я, причому спеціальна увага має приділятися специфічним групам обдарованих дітей – дітям-сиротам, дітям-інвалідам та ін.);

8) професійна підготовка і професійний досвід учителів:

а) досвід педагогічної, виховної роботи з дітьми (студенти, які навчаються в педагогічних і психологічних навчальних закладах; педагоги та психологи, які мають досвід; педагоги і психологи, які мають досвід роботи з обдарованими дітьми у спеціалізованих школах-інтернатах, ЗНЗ та окремих класах «для обдарованих»);

б) рівень отриманої раніше спеціальної підготовки для діяльності з обдарованими дітьми (зміст і об'єм отриманої інформації щодо виявлення, навчання, розвитку та виховання обдарованих дітей, участь у спеціальних тренінгових заняттях, спрямованих на розвиток здібностей, навичок педагогічної взаємодії, проходження стажування і практики);

9) специфіка освітньої інфраструктури. Характерні особливості умов, за яких здійснюється діяльність з обдарованими дітьми, пов'язані з наявністю (відсутністю) тих або інших важливих для навчання і розвитку обдарованих дітей компонентів освітньої системи (необхідних навчально-методичних матеріалів, музеїв, концертних залів, бібліотек, театрів, а також фахівців, наприклад психологів, педагогів додаткової освіти тощо). Відповідно до цього підготовка вчителів можуть здійснювати з урахуванням певних принципів.

Принцип єдності і диференціації загального та спеціального навчання. У межах загального навчання розділ з проблематики обдарованості має бути включено в курс психології у психологічних та педагогічних ВНЗ. Таким чином, може здійснюватися необхідна первинна підготовка фахівців, які працюють з дітьми.

Принцип етапності навчання. Підготовка повинна здійснюватися на різних етапах навчання та подальшої професійної діяльності (ВНЗ, магістратура, курси підвищення кваліфікації тощо).

Принцип єдності теоретичної і практичної підготовки. Під час підготовки фахівців, які працюють з обдарованими дітьми, необхідно адекватно поєднувати теоретичну і практичну спрямованість. Реалізація цього принципу вимагає використання вже наявних, або підготовки відповідних експериментальних майданчиків, на базі яких може здійснюватися стажування фахівців для діяльності з обдарованими дітьми, поєднана з послідовним або одночасним слуханням теоретичних курсів [7].

Окрім того, вчителю важливо володіти якостями навіювання, вміти аргументовано переконувати; бути неупередженим, справедливим, емоційно врівноваженим, тактовним, щоб не вплинути негативно на прагнення дитини до творчості, на її етичні вчинки; бути здатним до самоаналізу, самокритики, перегляду власних позицій, вираженості вчинків; налагоджувати з дітьми партнерські відношення; надавати дітям свободу вибору та прийняття рішень; володіти високим рівнем пізнавальної та внутрішньої мотивації, адекватним самооцінюванням тощо. Як відомо, лише особистість може виховати особистість і лише талант може допомогти розвинути новому таланту.

Основними напрямками освітньої діяльності, що зумовлено розвитком сучасного світового суспільства, є такі: навчити швидкої комунікації; формувати в учнів розуміння неминучої єдиної світової економіки зі спільним ринком; усвідомити необхідність діяльності в умовах суспільства послуг; навчити переходу від традиційної форми діяльності до короткочасних спецпроектів; сформувати стійке бажання зберегти національну культуру в умовах глобалізації; виховувати відповідальність особистості в умовах зростання популярності ідеї «Зроби сам».

Учителі мають стати основною рушійною силою відродження та створення якісно нової національної системи освіти. Компетентний учитель – це запорука реалізації компетентності підходу до сучасного освітнього процесу.

Модель учителя компетентнісно зорієнтованої освітньої установи. Методична культура передбачає:

- 1) опанування технологій менеджменту та маркетингу;
- 2) уміле використання досягнень вітчизняної та зарубіжної педагогіки у власній практиці;
- 3) адекватний аналіз власної педагогічної діяльності;
- 4) творчу реалізацію особистості вчителя шляхом авторських доробок програм, навчальних занять, заходів;
- 5) прагнення поділитися досвідом із колегами;

- 6) активну громадську позицію, ініціативність;
- 7) відчуття місця у спільній професійній діяльності, командний дух педколективу;
- 8) узагальнення власного досвіду, створення портфоліо вчителя, індивідуальні дослідження;
- 9) перспективне планування самоосвітньої діяльності;
- 10) прагнення до самовдосконалення та самовиховання;
- 11) уміння бачити та запобігати складні педагогічні ситуації;
- 12) розуміння потреб як своїх, так і учнів, та узгодження їх із викликами часу;
- 13) уміння педагогічно передбачати та прогнозувати результати;
- 14) самостійне розроблення теорії та апробація педагогічних інновацій.

Педагогічна майстерність передбачає:

- 1) участь у спільних справах колективу;
- 2) організаторські здібності, знання менеджменту, вміння успішно розв'язувати конфліктні ситуації;
- 3) творчу активність та розвиток культури емоцій та вольових проявів учителів, саморегуляція, самоконтроль;
- 4) уміння рефлексувати та імпровізувати;
- 5) розвиненість комунікативної компетентності у спілкування з дорослими та дітьми;
- 6) терпимість до помилок та промахів колег та дітей;
- 7) пізнавальну активність учителя та потребу в самоосвіті;
- 8) гнучкість, уміння пристосуватися до психологічних особливостей сучасних підлітків;
- 9) уміння створити ситуацію успіху на навчальному занятті та поза ним;
- 10) перехід від авторитарної педагогіки до особистісно зорієнтованої;
- 11) практичне вміння виходити зі скрутних педагогічних ситуацій.

Професійна компетентність передбачає:

- 1) знання реалій сьогодення та сучасних потреб часу;
- 2) теорію і практику інноваційних педагогічних технологій та їх ефективне використання;
- 3) знання способів розв'язання педагогічних ситуацій із сучасними учнями;
- 4) вивчення психологічних і вікових особистостей нового підростаючого покоління;
- 5) оволодіння основами комп'ютерної грамоти та впровадження комп'ютерних програм;
- 6) ознайомлення з теорією, вивчення нормативних документів;
- 7) читання матеріалів періодики із питань компетентісно зорієнтованого підходу, матеріалів курсів підвищення кваліфікації;
- 8) оволодіння методами формування компетентностей у процесі викладення предметів;
- 9) вивчення вимог до викладення предметів відповідно до державного стандарту.

Завдання компетентного вчителя полягає в тому, щоб надати можливість для розвитку та самоосвіти особистості, сприяти пошуку індивідуальності, самореалізації учня.

Система діяльності з обдарованими дітьми

Обдаровані діти – це потенціал нації, її інтелектуальна та спортивна еліта, гордість та надія України, джерело авторитету у світі. Завдання педагогічного колективу полягає в тому, щоб створити умови для пошуку, виявлення, супроводу і розвитку талановитої молоді.

Обдарованість – це комплекс здібностей, що дають особистості змогу досягти вагомих результатів в одному або декількох видах діяльності та змогу бути корисним суспільству. Ця риса формується та проявляється в діяльності.

Професійна діяльність педагогічного колективу спрямована на виявлення та подальший розвиток обдарованих учнів, задоволення потреб в остаточному самовизначенні. Кожен вихованець ЗНЗ має талант, а метою вчителя має бути прагнення розкрити його. У навчальному закладі необхідно створити умови для розкриття потенціальних можливостей учнів. Для цього необхідним є:

- залучення сім'ї;
- професійна діяльність психолога (тестування);
- проведення факультативних та індивідуальних занять, конкурси, олімпіади;
- інтелектуальні ігри;
- позакласна діяльність з предмета;
- предметні тижні, традиційні свята;
- науково-дослідна діяльність.

Творча діяльність вчителя з обдарованими дітьми – це позакласна діяльність; науково-дослідна діяльність вчителя; підготовка та участь в предметних олімпіадах, творчих конкурсах; застосування інноваційних технологій у навчально-виховний процес; проектна діяльність.

Моральне та матеріальне стимулювання саморозвитку учнів – це дошки пошани; подяки батькам; свята, лінійки, стіннівки; нагородження грамотами, призами; занесення до Книги «Золотий фонд навчального закладу».

Модель обдарованої особистості – це природно зумовлені потреби до розумової та навчальної діяльності; пізнавальний інтерес; інформаційна ерудиція; розвиненість форм чуттєвого сприйняття; високий рівень інтелектуального розвитку; прагнення власної емоційної незалежності; нестандартність мислення; діалектичне бачення; інтуїтивність; здатність абстрагуватися; психофізичні властивості; інтелектуальні здібності.

Обдарованість – це творчий потенціал; активність; світоглядні цінності; неординарність підходів; оригінальність у вирішенні навчально-пізнавальних питань; високий рівень свідомості та культури; цілеспрямованість у виборі професійних видів діяльності; високий рівень морально-естетичної рефлексії, самоаналізу та самоконтролю; інтенсивність розумової діяльності; здатність до абстрагування.

Компетенція вчителя є важливим чинником у використанні спеціальних методів навчання. Учитель створює атмосферу, що мотивує учня або руйнувати його впевненість у собі, заохочувати чи пригнічувати інтереси. Для того, щоб створити таку атмосферу, учитель має використовувати певні творчі методи: стимулювати бажання учнів працювати самостійно; заохочувати до діяльності над проектами, запропонованими самими учнями; переконувати

учнів у тому, що вчитель є їхнім однодумцем; захочувати до максимальної захопленості у спільній діяльності; виключати будь-який тиск на дітей, створювати доброзичливу атмосферу; надавати дитині свободу вибору галузі застосування власних здібностей.

Питання підготовки вчителя, здатного працювати з обдарованими дітьми, є ще недостатньо досліджено, що позначається в практичній діяльності працівників цієї сфери. Адже у загальноосвітніх та вищих закладах освіти продовжує домінувати усереднений підхід (орієнтація вчителя на «середнього» учня), що іноді призводить до ігнорування проблеми обдарованого учня та, навіть, авторитарного підходу в навчанні та вихованні [10].

Учителі визнають необхідність спеціально організованої професійної діяльності з обдарованими дітьми, однак частіше зосереджують увагу на академічній обдарованості учнів, а інші види – здійснюються епізодично. Можливо вчителі просто не готові до навчальної діяльності з обдарованими дітьми. Хоча значна кількість психологів та вчителів погоджуються з думкою, що обдарованою є кожна дитина, але кожна по-своєму. Проте більшість з них не готові враховувати обдарування кожної дитини. Як результат – неспроможність вчителів роздивитися в дитині певні обдарування і допомогти реалізувати їх на практиці.

Особистість часто не може правильно обрати життєвий шлях. Це негативно впливає на науковий та інтелектуальний потенціал держави загалом на рівні її економічного та соціального розвитку. Адже обдарований учень починається з обдарованого вчителя (інтелект загострює інтелект, характер виховує характер, особистість формується особистістю).

Таким чином, необхідно пропонувати та розв'язувати задачу підготовки вчителів саме для обдарованих.

Розвиток майстерності майбутнього вчителя набуде особливої ефективності за побудови змісту, форм і методів його професійної підготовки на теоретичних та методичних засадах, що забезпечують створення певних умов для виявлення та реалізації відповідних здібностей та обдарувань. Цьому процесу сприятимуть створення в навчальному закладі цілісної саморегульованої системи виявлення та підтримки обдарованих учнів; стимулювання їх та вчителів творчої діяльності; розроблення та впровадження педагогічних технологій щодо розвитку та реалізації учнівських здібностей, заснованих на активізації, індивідуалізації та диференціації навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, одним із провідних завдань підготовки вчителів у сучасних суспільних умовах, є формування їх професійної компетентності, важливим складником якої визнають вміння вчителя здійснювати навчально-виховну діяльність з обдарованими дітьми. Готувати вчителів до її здійснення необхідно під час навчання їх у ВНЗ. Реалізуючи потенціал у процесі навчання, майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів.

Основними умовами ефективності діяльності з обдарованими учнями є високий рівень професійної компетентності вчителів, зокрема рівень їх інтелектуальної та професійної підготовки; рівень розвитку особистісних якостей; відповідна система стимулювання учнів та колег; створення умов та розроблення педагогічного інструментарію для появи і розвитку в них інтересу до діяльності з обдарованими учнями.

Використані літературні джерела

1. Біла книга національної освіти України [текст] / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. – Київ, 2009. – С. 55–81.
2. *Волощук І.* Фактологічна підготовка педагогів до роботи з обдарованими й талановитими школярами [текст] / І. Волощук, В. Шепотько // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 73–75.
3. Концепция одаренности [текст] // Обдарована дитина. – 2000. – № 1. – С. 5–10.
4. *Липова Л.* Специфіка навчання обдарованих дітей [текст] / Л. Липова, Л. Морозова, Л. Луценко // Рідна школа. – 2003. – № 7. – С. 8–11.
5. *Демченко В.* Готовність педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами [текст] / В. Демченко // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2008. – № 4. – С. 33–36.
6. *Настенко Н.* Рекомендації щодо форм та методів роботи з обдарованими школярами [текст] / Н. Настенко // Завуч. – 2000. – № 6.
7. *Степаненко О.* Особистісні та професійні якості творчого педагога [текст] / О. Степаненко // Нова педагогічна думка. – 2007. – № 4. – С. 82–90.
8. *Софій Н.* Застосування інноваційних методів навчання [Електронний ресурс] / Н. Софій Освіта. ua : сайт. – Режим доступу: <http://osvita.ua/teacher/>. – Назва з екрана.
9. *Табачек І.* Особистість вчителя: філософсько-педагогічний екскурс/ Мультиверсум. Філософський альманах [текст] / І. Табачек. – Київ : Центр духовної культури. – 2004. – № 42. – С. 15.
10. *Шемуда М. Г.* Професійна підготовка вчителя до роботи з обдарованими дітьми [текст] / М. Г. Шемуда // Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2009. – 5 с.

Bbliography

1. Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy [tekst] / Akad. ped. nauk Ukrainy; za red. V. H. Kremenia. – Kyiv, 2009. – S. 55–81.
2. *Voloshchuk I.* Faktolohichna pidhotovka pedahohiv do roboty z obdarovanymy y talanovytymy shkoliaramy [tekst] / I. Voloshchuk, V. Shepotko // Ridna shkola. – 2006. – № 9. – S. 73–75.
3. Kontseptsyia odarennosti [tekst] // Obdarovana dytyna. – 2000. – № 1. – S. 5–10.
4. *Lypova L.* Spetsyfyka navchannia obdarovanykh ditei [tekst] / L. Lypova, L. Morozova, L. Lutsenko // Ridna shkola. – 2003. – № 7. – S. 8–11.
5. *Demchenko V.* Hotovnist pedahohichnykh kadriv do roboty z obdarovanymy shkoliaramy [tekst] / V. Demchenko // Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii. – 2008. – № 4. – S. 33–36.
6. *Nastenko N.* Rekomendatsii shchodo form ta metodiv roboty z obdarovanymy shkoliaramy [tekst] / N. Nastenko // Zavuch. – 2000. – № 6.
7. *Stepanenko O.* Osobystisni ta profesiini yakosti tvorchoho pedahoha [tekst] / O. Stepanenko // Nova pedahohichna dumka. – 2007. – № 4. – S. 82–90.
8. *Sofii N.* Zastosuvannia innovatsiinykh metodiv navchannia [Elektronnyi resurs] / N. Sofii Osvita.ua : sait. – Rezhym dostupa: <http://osvita.ua/teacher/>. – Nazva z ekrana.
9. *Tabachek I.* Osobystist vchytelia: filosofsko-pedahohichniy ekskurs/ Multyversum. Filosofskiy almanakh [tekst] / I. Tabachek. – Kyiv : Tsentr dukhovnoi kultury. – 2004. – № 42. – S. 15.
10. *Shemuda M. H.* Profesiina pidhotovka vchytelia do roboty z obdarovanymy ditmy [tekst] / M. H. Shemuda // Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody». – 2009. – 5 s.